

נשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב

רות ברוך-קוברסקי ענת גלעד לילך זוהר
וצ'סלב קונסטנטינוב ברכי בן סימון
עירית אייזיק לייה מורן-גלעד

הדוח כולל תקציר
בשפה הערבית

המחקר הוא חלק מסדרת מחקרי תוכנית החומש לפיתוח כלכלי-חברתי בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב 2017-2021 אשר בוצעו בשיתוף האגף לפיתוח כלכלי חברתי בחברה הבדואית בנגב

עריכת לשון: רונית כהן בן-נון
תרגום לאנגלית (תקציר): חני מנור
תרגום לערבית (תקציר): ג'לאל חסן
עיצוב גרפי: ענת פרקו טולדנו

ייעוץ סטטיסטי: ד"ר דימטרי רומנוב

עורכת ראשית: רויטל אביב מתוק

המחקר הוזמן על ידי האגף לפיתוח כלכלי חברתי בחברה הבדואית בנגב ומומן בסיועו

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | כסלו תשפ"ג | דצמבר 2022

על מחקר תוכנית החומש (2017-2021) לאוכלוסייה הבדואית בנגב

מחקר תוכנית החומש נערך במימון משותף של האגף לפיתוח כלכלי חברתי בחברה הבדואית בנגב ושל מכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל. המחקר נמשך שלוש שנים וחצי וכלל מחקרי משנה במגוון נושאים ובהם חינוך, ילדים עם מוגבלויות, תעסוקה והרשויות המקומיות. כמו כן כלל המחקר מחקרי משנה בנושאי רוחב כמו מערך תוכניות העבודה אשר ליווה את תוכנית החומש; הערכים, הכוחות והאתגרים בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב ומנהיגיה; ותמונת מצב של האוכלוסייה הבדואית בנגב – מדדים נבחרים. מלבד זאת שולב במחקר דוח הערכה כוללת של תוכנית החומש.

המחקר נעשה בשיתוף בין האגף לפיתוח כלכלי חברתי בחברה הבדואית בנגב ובין מכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל. אנשי האגף הובילו את התוויית נושאי המחקר ונתנו משוב למחקרים עצמם. מכון ברוקדייל תכלל את המחקר ואחראי מקצועית לביצועו.

את הדוחות שפורסמו במסגרת מחקר תוכנית החומש אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון: brookdale.jdc.org.il

מילון מונחים

נשירה גלויה: תלמידים שאינם רשומים במערכות חינוך פורמאליות הנמצאות בפיקוח משרד החינוך (כולל תוכניות היל"ה) או בפיקוח זרוע העבודה של משרד הרווחה.

- **שיעורי נשירה גלויה לפי הגדרה שנתית:** תלמיד נושר הוא מי שהיה רשום כלומד בבית הספר (לפי סמל מוסד) בשנה הנבדקת, אולם בשנה העוקבת כבר איננו רשום לאף מוסד חינוך. שיעורים אלו מופיעים גם באתר [שקיפות בחינוך](#) של משרד החינוך.
- **שיעורי נשירה גלויה לפי שנתון גיל:** שיעור הנשירה לפי שנתון גיל (קוהורט) הוא סך התלמידים שהחלו את לימודיהם בכיתה מסוימת בשנה נתונה, ובמועד שבו היו עתידים להשלים 12 שנות לימוד הם אינם רשומים עוד במערכת, כלומר עזבו ולא סיימו 12 שנות לימוד (להלן גם: 'עוזבים' או 'לא רשומים').

נשירה סמויה: מצב שבו התלמיד רשום במוסד החינוך אבל הוא מתאפיין בהיעדרויות מרובות, בשוטטות בשטח בית הספר ומחוצה לו בשעות הלימודים, בנכחות פיזית בכיתה הלימוד אך ללא תפקוד לימודי, בקושי למלא אחר חוקי המוסד, בקשיי הסתגלות ובקשיים התנהגותיים ובמעורבות נמוכה בלימודים ובפעילויות אחרות בבית הספר (משרד החינוך, חוזר מנכ"ל 2017).

18 היישובים: 18 יישובי הרשויות המקומיות (עיר, מועצות מקומיות ומועצות אזוריות). ברשימה נכללים היישובים האלה:

- העיר רהט
 - המועצות המקומיות חורה, כסיפה, לקיה, ערערה בנגב, שגב שלום, תל שבע
 - יישובי המועצה האזורית אל קסום: אום בטין, א-סייד, דריג'את, כוחלה, מולדה, מכחול ותרובין א-צאנע
 - יישובי המועצה האזורית נווה מדבר: אבו קורינאת, קאסר א-סר, ביר הדאג' ואבו תלול
- 18 היישובים מכונים לעיתים קרובות בספרות המקצועית "יישובים מוכרים".

מגורים בלתי מוסדרים: מגורים מחוץ ל-18 היישובים.

מגורים בלתי מוסדרים מכונים לעיתים קרובות בספרות המקצועית "יישובים לא מוכרים".

רקע

נשירה של תלמידים ממערכת החינוך היא תופעה מורכבת ורבת פנים, ולה השפעות חברתיות-כלכליות על התלמידים שנשרו ועל כלל החברה. הנשירה מבית הספר היא שיאו של תהליך שקדם להחלטת התלמיד או התלמידה לעזוב את בית הספר. תהליך זה מושפע ממגוון גורמי סיכון, בהם מאפייני בית הספר, מאפיינים אישיים של התלמיד ומשפחתו ומאפיינים קהילתיים. תופעת הנשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב חמורה במיוחד, ויש להם ייצוג יתר בקרב כלל הנושרים בישראל, לדוגמה: התלמידים הבדואים בנגב היוו 4.8% מכלל תלמידי ישראל בשנתון 2019 (תלמידים שבשנת 2013 היו בכיתה ו' ובשנת 2019 היו מיועדים לסיים 12 שנות לימוד), ו-12% מן התלמידים הנושרים בשנתון.

מחקר זה בוצע במסגרת מערך רחב של מחקרים שמבצע מכון ברוקדייל עבור תוכנית החומש לפיתוח כלכלי-חברתי של האוכלוסייה הבדואית בנגב לשנים 2017-2021 (החלטת ממשלה 2397). מערך המחקרים שימש בתכנון תוכנית החומש לאוכלוסיית הבדואים לשנים 2022-2026 (החלטת ממשלה 1297) ויסייע בליווי יישום התוכנית בהמשך.

מטרות

1. להציג תמונת מצב של תופעת הנשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב ושל היקפה.
2. לבחון את הצרכים, החסמים והאתגרים בהתמודדות עם תופעת הנשירה, כפי שתופסים אותם בעלי תפקידים, גורמי מפתח ואנשי מקצוע מרכזיים העוסקים בנושא הנשירה ממחוז דרום של משרד החינוך ומשרד הרווחה והביטחון החברתי ומן הרשויות הבדואיות בנגב.
3. לגבש כיווני פעולה לטיפול בתופעת הנשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב.

שיטה

המחקר התבסס על ארבעה מקורות מידע:

1. **סקירת ספרות** שעסקה בהגדרות לתופעת הנשירה ממערכת החינוך, בגורמים ובאמצעים למניעתה, במודלים ותוכניות התערבות מרחבי העולם ובמחקרים בנוגע לנשירה באוכלוסייה הבדואית בישראל.
2. **ניתוח מידע מנהלי** שהסתמך על הקבצים בחדר המחקר הווירטואלי של משרד החינוך לצורך למידה על ההיקף והמאפיינים של תופעת הנשירה בקרב תלמידים בדואים בנגב במשך השנים, ולהשוואה לקבוצות אוכלוסייה דומות ולאוכלוסייה הכללית. ניתוח המידע המנהלי על שיעור הנשירה מייצג את שיעור התלמידים, מקרב תלמידי שנתון הגיל, שעזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד ואינם רשומים עוד במסודות חינוך.

3. **ראיונות עומק חצי מובנים** עם 43 בעלי תפקידים, גורמי מפתח ואנשי מקצוע ממחוז דרום של משרד החינוך ומשרד הרווחה והביטחון החברתי ומן הרשויות הבדואיות בנגב הקשורים לתופעת הנשירה. כמו כן רואיינו חמש יועצות חינוכיות ושלוש תלמידות שנשרו ממערכת החינוך ונערכו פגישות עם שני בעלי תפקידים במטה תוכנית החומש העוסקים בתחום החינוך.
4. **ניתוח מסמכים רשמיים** ומידע זמין באינטרנט לצורך למידה על מגוון התוכניות למניעת נשירה ולטיפול בה הפועלות בכלל היישובים הבדואים ועל מאפייניהן.

ממצאים

ממצאי המחקר מצביעים על ייחודיותה של תופעת הנשירה בקרב התלמידים הבדואים בנגב לעומת התופעה בקרב קבוצות אוכלוסייה אחרות בישראל. ייחודיות התופעה באה לידי ביטוי הן בשיעורם הגבוה של הנושרים הן בהבדלים במאפייני התופעה בין קבוצות שונות בתוך אוכלוסייה זו.

במשך השנים חלה ירידה בשיעור התלמידים הנושרים בישראל, אך שיעורם בקרב התלמידים בחינוך הבדואי בנגב נותר גבוה במידה ניכרת משיעורם בקרב קבוצות אוכלוסייה אחרות. בראיונות שנערכו ובניתוח הנתונים עלו סוגיות רחביות הנוגעות למאפייני הנושרים ולגורמים המובילים לתלמידים לנשור. בלטה התייחסויות לגורמים הנוגעים למאפיינים מבניים של מערך החינוך ומוסדותיו, כמו בתי ספר שתחזוקת המבנה והתשתיות שלהם נמוכה, הסעות שאינן נתפסות בטיחותיות או הסעות שמועדי יציאתן מבתי הספר אינם מאפשרים לתלמידים להישאר בבית הספר ולקבל מענים ופעילויות בשעות מאוחרות יותר. כמו כן עלו התייחסויות הנוגעות למיומנויות חסרות של הצוות החינוכי לשיפור האקלים הבית-ספרי, להכלה של תלמידים בסכנת נשירה ולעבודה עם תלמידים בסיכון. צוינו חשיבות התאמת המענים הניתנים ותוכני הלימוד למאפייניהם החברתיים-תרבותיים של התלמידים, והצורך במערך הכשרה וליווי למורים, שיסייע להם לספק מענה למגוון הצרכים העולים מן השטח. עוד עלו התייחסויות המדגישות את חשיבותה של תמיכת ההורים בלימודי ילדיהם, ואת הצורך בשינוי תפיסות הנוגעות להשכלה ותעסוקה, כך שסיום 12 שנות לימוד יהיה חלק בלתי נפרד מ"תמונת העתיד" של התלמידים.

סיכום וכיווני פעולה

כדי להוביל תלמידים לסיום 12 שנות לימוד יש צורך בתמיכה מערכתית של אנשי הצוות בבית הספר וביצירת הזדמנויות לפיתוח מערכות יחסים עם מבוגרים שיגלו אכפתיות, הקשבה וכבוד כלפי התלמידים. יש צורך גם במעורבות התלמידים בתהליכים חברתיים ולימודיים, ונחוצים עידוד וחיזוק יכולות הנקשרות בהצלחה בלמידה: תפיסה עצמית חיובית, עמדות חיוביות כלפי בית הספר, הישגים בלימודים ומיומנויות למידה.

ממדי תופעת הנשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב מלמדים על הצורך להמשיך במאמצים שנעשים כיום למניעתה, בצד פיתוח חשיבה יצירתית ואחרת על אופני ההתמודדות עימה. כיווני פעולה אפשריים נגזרים משילוב בין ממצאי מחקר זה ובין העולה מן הספרות המקצועית העוסקת בעבודה עם אוכלוסייה ילדית ואוכלוסיות מיעוט, השמה דגש ביצירת התאמה תרבותית ושותפות, ומן הספרות המקצועית העוסקת בעבודה עם תלמידים בנשירה.

כיווני הפעולה העולים מממצאי המחקר נוגעים לשלושה קווים מנחים לבניית מערכי פעולה למניעת נשירה: בניית מערך תכלול ותיאום, התאמה מיטבית של המענים לצרכים ופיתוח רצף מענים. על בניית מערך תכלול ותיאום לכלול מינוי בעל תפקיד שיהיה מחויב לנושא, שיבנה שיתופי פעולה בין מגוון העוסקים במניעת הנשירה ובטיפולה, שיבסס שותפויות עם הקהילה המקומית, ושימפה את העשייה המיועדת לטיפול בנשירה ולמניעתה בד בבד עם זיהוי צרכים וחוסרים. מערך התכלול והתיאום ישמש בסיס להתאמה מדויקת של המענים לצרכים, ויאפשר פיתוח רצף מענים בין שלבי החינוך מתוך הסתכלות על צורכי האוכלוסייה הבדואית מן הגיל הרך ועד לסיום הלימודים לאחר 12 שנות לימוד. כמו כן הוא יצמצם בזבז משאבים וכפילויות בין מענים. מסקירה של מחקרים שבחנו מענים למניעת נשירה עולה שכדי להתמודד עם תופעה רבת פנים כמו נשירה יש לפעול ברמת המדיניות וברמה המקומית גם יחד, ורבות מן התוכניות היעילות ביותר כוללות שילוב של כמה התערבויות בבית הספר, שיתוף פעולה בין שירותים שונים, צמצום הדרה של תלמידים, חיזוק יכולת ההכלה של בית הספר, וחיזוק מערכות היחסים של תלמידים בסיכון עם תלמידים אחרים, עם הוריהם ועם צוות בית הספר.

רקע

נשירה של תלמידים ממערכת החינוך היא בעיה מורכבת ורבת פנים, ולה השפעות חברתיות-כלכליות על התלמידים שנשרו ועל כלל החברה. הנשירה מבית הספר היא שיאו של תהליך שקדם להחלטת התלמיד או התלמידה לעזוב את בית הספר. תהליך זה מושפע ממגוון גורמי סיכון, ובהם מאפייני בית הספר, מאפיינים אישיים של התלמיד ומשפחתו ומאפיינים קהילתיים. תופעת הנשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב חמורה במיוחד, ויש להם ייצוג יתר בקרב הנושרים בישראל.

ניתוח שביצענו עבור מחקר זה העלה כי בשנתון 2019¹ היו בישראל בסך הכול 131,864 תלמידים, מהם 10,410 עזבו את מערכת החינוך ולא היו רשומים בה עוד בשנת 2019. בשנתון זה היו התלמידים הבדואים 4.8% מכלל התלמידים, ו-12% מקרב כלל תלמידי השנתון שעזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד.

כלל היישובים² הבדואים בנגב הם מן היישובים החלשים ביותר בישראל ומצויים באשכול הנמוך ביותר במדד החברתי-כלכלי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מצב המשפיע גם על תפקודה של מערכת החינוך. את חולשתה של מערכת החינוך באוכלוסייה הבדואית אפשר להבין גם על רקע תהליכים חברתיים ופוליטיים רחבים יותר. החברה הבדואית בישראל היא קבוצת מיעוט אתני ולאומי הנמצאת בשלב מעבר מחברה מסורתית לחברה הרוכשת דפוסיים מודרניים. למערכת החינוך החלשה יש חלק בשימור מצב העוני באוכלוסייה הבדואית, מאחר שרמת החינוך הנמוכה מגבילה את האפשרויות העומדות בפני צעירים להשתלב באקדמיה ובשוק העבודה. בשל ריבוי הגורמים המובילים לנשירה, שלהם מאפיינים קהילתיים, בית-ספריים, משפחתיים ואישיים של התלמיד, טיפול בתופעה ומניעתה כרוכים בהפעלת מגוון התערבויות בשלבי החינוך השונים כדי לסייע לבתי הספר ולשותפיהם לקדם מענים מתאימים לתלמידים וליצור אקלים בית-ספרי חיובי שיתמוך בהשלמת 12 שנות לימוד.

מחקר זה בוצע במסגרת מערך רחב של מחקרים שמבצע מכון ברוקדייל עבור תוכנית החומש לפיתוח כלכלי-חברתי של האוכלוסייה הבדואית בנגב לשנים 2017-2021 (החלטת ממשלה 2397). מערך המחקרים עוסק הן בנושאי ליבה, כמו חינוך ותעסוקה, הן בבחינה כוללת של התוכנית בהיבטים שונים, ובהם הערכה כוללת של השפעת התוכנית, ניתוח תוכניות העבודה שפותחו על ידי משרדי הממשלה השותפים לתוכנית וגיבוש מערך מדדים של מצב האוכלוסייה במגוון תחומי חיים. מערך המחקרים שימש בתכנון תוכנית החומש לאוכלוסיית הבדואים לשנים 2022-2026 (החלטת ממשלה 1297) וסייע בליווי יישום התוכנית בהמשך.

¹ תלמידים אשר בשנת 2013 היו רשומים כלומדים במסגרות חינוך בכיתה ו' ובשנת 2019 היו מיועדים לסיים 12 שנות לימוד (להלן: שנתון 2019).

² הן 18 היישובים הן המגורים הבלתי מוסדרים

מטרות

1. להציג תמונת מצב של תופעת הנשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב ושל היקפה.
2. לבחון את הצרכים, החסמים והאתגרים בהתמודדות עם תופעת הנשירה, כפי שתופסים אותם בעלי תפקידים, גורמי מפתח ואנשי מקצוע מרכזיים העוסקים בנושא הנשירה ממחוז דרום של משרד החינוך ומשרד הרווחה והביטחון החברתי ומן הרשויות הבדואיות בנגב.
3. לגבש כיווני פעולה לטיפול בתופעת הנשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב.

שיטה

המחקר התבסס על ארבעה מקורות מידע:

1. **סקירת ספרות** שעסקה בהגדרות לתופעת הנשירה ממערכת החינוך, בגורמים ובאמצעים למניעתה, במודלים ותוכניות התערבות מרחבי העולם ובמחקרים בנוגע לנשירה באוכלוסייה הבדואית בנגב.
2. **ניתוח מידע מנהלי** שהסתמך על הקבצים בחדר המחקר הווירטואלי של משרד החינוך וכלל: קובצי תלמידים, קובצי מוסדות, קובצי מיצ"ב ואקלים בית-ספרי וקובצי קב"ס-נט, המשמשים את קציני הביקור הסדיר למעקב אחר התלמידים שבטיפולם. ניתוח המידע המנהלי על שיעור הנשירה מייצג בפועל את שיעור התלמידים בשנתון הגיל שהיו רשומים כלומדים במוסדות בפיקוח משרד החינוך כאשר היו בכיתה ו', אך **עזבו** את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד, וכעבור שש שנים אינם רשומים עוד כלומדים בקבצים המנהליים. תלמידים שעברו מלמידה במוסדות בפיקוח משרד החינוך למוסדות בפיקוח זרוע העבודה במשרד הרווחה והביטחון החברתי הוגדרו במחקר 'לומדים' או 'מתמידים'. נוכח כל זאת, בניתוח הנתונים המנהליים הוגדרה מידת תופעת הנשירה כ'שיעור העזיבה'.
3. **ראיונות עומק חצי מובנים** עם 43 בעלי תפקידים, גורמי מפתח ואנשי מקצוע ממחוז דרום של משרד החינוך ומשרד הרווחה והביטחון החברתי ומן הרשויות הבדואיות בנגב הקשורים לתופעת הנשירה. כמו כן רואיינו חמש יועצות חינוכיות ושלוש תלמידות שנשרו ממערכת החינוך, ונערכו פגישות עם שני בעלי תפקידים במטה תוכנית החומש העוסקים בתחום החינוך.
4. **ניתוח מסמכים רשמיים** לצורך למידה על מגוון התוכניות למניעת נשירה ולטיפול בה הפועלות בכלל היישובים הבדואים ועל מאפייניהן. נאסף מידע מספר התוכניות של תוכנית החומש ומתוכניות שמפעילה 360° – התוכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון. כמו כן נאסף **מידע נגיש מן האינטרנט** דרך מנועי חיפוש מקובלים כדי ללמוד על מאפייניהן ועל מטרותיהן של תוכניות שונות הפועלות בשטח למניעת נשירה ולטיפול בה.

ממצאים עיקריים

המחקר בחן את תופעת הנשירה באוכלוסייה הבדואית דרך שלושה צירים: ייחודיות התופעה, מאפייניה המרכזיים, ודרכים לטיפול בנשירה ולמניעתה.

1. **ייחודיותה של תופעת הנשירה בקרב בני הנוער בחינוך הבדואי.** המחקר מצא כי בחינוך הבדואי שיעור העוזבים את בתי הספר לפני סיום 12 שנות לימוד גבוה במיוחד ואינו דומה לשיעור העוזבים בקרב קבוצות אוכלוסייה אחרות בישראל. לדוגמה, בחינת שנתון 2019 מראה כי שיעור בני הנוער בחינוך הבדואי שעזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד (19.5%) גבוה במידה ניכרת משיעור העוזבים בכלל האוכלוסייה (7.9%) ומשיעור העוזבים בקרב קבוצות אוכלוסייה ייחודיות אחרות, ובהן בדואים בצפון (4.0%), תלמידים בחינוך העברי במחוז דרום (3.7%), או כלל התלמידים בחינוך הערבי (5.3%). ניתוח רגרסיה רב-משתנית מצא כי הסיכוי של תלמיד בחינוך הבדואי לעזוב את בית הספר גבוה פי 1.54 מן הסיכוי של תלמיד באוכלוסייה היהודית הכללית. במהלך השנים חלה ירידה בשיעור בני הנוער בחינוך הבדואי שעזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד מקרב תלמידי שנתון הגיל, אך על אף צמצום הפער בין שיעור העוזבים מקרב התלמידים בחינוך הבדואי ומקרב כלל האוכלוסייה, הפער נותר ניכר. האוכלוסייה הבדואית אינה מקשה אחת, ובקרבה ישנם הבדלים בולטים לפי מין התלמיד (21.5% מן הבנים בשנתון 2019 עזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד לעומת 17.5% מן הבנות) ואופי המגורים של התלמיד (27% מתלמידי שנתון 2019 המתגוררים במגורים בלתי מוסדרים עזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד לעומת 16% מן המתגוררים ב-18 היישובים). השונות בשיעור העזיבה של התלמידים את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד, כפי שבאה לידי ביטוי בין הקבוצות בתוך האוכלוסייה הבדואית, מעידה על מבעים שונים של תופעת הנשירה הייחודיים לכל אחת מן הקבוצות.

2. **מאפייני תופעת הנשירה.** מן הראיונות שנערכו עלו סוגיות רוחביות הנוגעות למאפיינים של הנושרים ולגורמים העומדים בבסיס תופעת הנשירה בחינוך הבדואי:

בתי ספר והסעות: נושא זה בולט במיוחד במגורים בלתי מוסדרים, שבהם יש מחסור ניכר במבנים, ורבים מבתי הספר הקיימים שוכנים במבנים לא מותאמים ולא מזמינים ללמידה. מחסור בבתי ספר, בעיקר במגורים בלתי מוסדרים, מחייב הישענות על מערך הסעות שנתפסות לא בטיחותיות ובמקרים רבים גם לא מותאמות לצרכים של התלמידים (לדוגמה, תלמידים שנשמכים על ההסעות כדי לחזור ליישוב מגוריהם עם סיום הלימודים אינם יכולים להישאר בבית הספר ולהשתתף בתוכניות תוספתיות הניתנות בשעות שלאחר שעות הלימודים).

מאפיינים תרבותיים וחברתיים: להתאמה חברתית-תרבותית חשיבות רבה כגורם תומך המסייע לתחושת שייכות של התלמיד כמו גם במתן מענה מותאם לצרכים ייחודיים. עם הצרכים שעלו במחקר נמנים הצרכים האלה: (1) צורך בהתאמה של המענים לאורח החיים ולתרבות כדי לגשר בין הקהילה ובין בית הספר (כמו מענים המאפשרים למשפחות לשמור על כבוד הבת כפי שזו נתפסת בערכי המסורת מבלי להוציאה ממסגרת הלימוד, או יצירת שילוב בין המרעה המסורתית ובין מערכת הלימודים); (2) צורך בהתאמה של התכנים הנלמדים להיסטוריה, לתרבות ולחיי היום-יום של התלמידים בחינוך הבדואי כדי לחזק את

תחושת המשמעות והשייכות שלהם לבית הספר. מצבה החברתי-כלכלי הנמוך של מרבית האוכלוסייה הבדואית מעצימה את הצורך בהתאמת בית הספר כך שיהווה מרכז תרבותי-חברתי משלים שייתן הזנה, יקדם עבודה עם הורים, יחזק תפיסות חיוביות כלפי לימודים וישמש בסיס למערך תמיכה במשפחות חלשות.

תמונת עתיד: לדברי המרואיינים, כאשר תמונת העתיד של התלמידים אינה כוללת רכישת השכלה גבוהה או תעסוקה מקצועית, אזי לסיום 12 שנות לימוד אין יתרון ברור וחד-משמעי אל מול נשירה. במקרים אלו נשירה נתפסת כפתרון לגיטימי כאשר עולה התנגשות בין הישגות בבית הספר ובין ערכים מסורתיים-קהילתיים או קשיים לימודיים או כאשר יש צורך בכסף זמין, והחשיבות של מציאת מקור פרנסה גוברת על ההסתכלות הרחבה על אפשרויות בעתיד.

תפיסות של הורים: רבים מן המרואיינים סיפרו על מקרים שבהם יש מודעות נמוכה בקרב הורים לחשיבות החינוך הפורמלי ולסיום 12 שנות לימוד, וכי ההורים לעיתים אף מעודדים את ילדיהם לצאת לעבוד במקום לסיים את לימודיהם. מן הראינות עלה גם כי פעמים רבות ישנה מעורבות נמוכה של הורים בלימודי ילדיהם, וכי יש מעט צומתי שיתוף בין צוות בית הספר ובין ההורים. העדר מעורבות ואחריות הורית התומכת בלמידת הילדים, בצד מיעוט שיתופי פעולה בין הורים לבית הספר ויוזמות בית-ספריות לקידום מעורבות וקשר עם הורים, עומדים בניגוד למאמצים למניעת נשירה.

מיומנויות של הצוות החינוכי: ניתוח הנתונים המנהליים במחקר הראה כי הסיכוי לנשירה עולה פי 1.71 כאשר עולה שיעור המורים ללא השכלה אקדמית המלמדים בבתי הספר היסודיים. רבים מן המרואיינים הסכימו כי ההכשרה של כלל הצוות החינוכי בבית הספר אינה מספקת. בין הדברים שעלו בלטה התפיסה כי חסרה לצוות החינוכי מודעות לתפקידם במניעת הנשירה, וזאת בצד חוסר במיומנויות ובכלים לעבודה עם תלמידים בסכנת נשירה, להכלה שלהם ולשיפור האקלים הבית-ספרי.

אקלים בית-ספרי: ניתוח המידע מסקר אקלים בית-ספרי של ראמ"ה (רשות ארצית למדידה והערכה בחינוך) לשנת 2019 שנמצא בחדר המחקר הווירטואלי של משרד החינוך, מצא כי לעומת כלל האוכלוסייה, תלמידים בחינוך הבדואי מדווחים על קורבנות לאלימות חמורה (7% בכיתות ה' ו-י"א בחינוך הבדואי לעומת 4% בגילים אלו בכלל האוכלוסייה). בספרות המקצועית הדנה בגורמים לנשירה עולה כי אקלים בית-ספרי שלילי הוא אחד מן הגורמים הבית-ספריים החשובים היוצרים ניכור ומקדמים נשירה של התלמידים.

3. **טיפול בנשירה ומניעתה: רפורמות, תוכניות ומענים.** המחקר דן בשני מוקדים מרכזיים:

מדיניות ורפורמות: מרבית המדינות בעולם ומרבית הארגונים הבין-לאומיים מכירים בכך שנשירה מבית הספר היא תופעה הפוגעת בזכות לחינוך ויש למנוע אותה ככל האפשר. כדי להתמודד עם התופעה מופעלות התערבויות ממוקדות, מתבצעת חקיקה ייעודית, נקבעת מדיניות המתווה רפורמות ונהלים בנושא ומוטמעות תוכניות מגוונות. כמו כן יש מודלים רבים לטיפול בנשירה ולמניעתה, החל מרפורמות רחבות ועד עבודה ממוקדת עם תלמידים נבחרים. המודלים מתייחסים לשינויים ארגוניים ומערכתיים, לשינויים תוכניים ושינויים במערך התמיכה וההכשרה למורים. המודלים מתייחסים גם לסוגיות של אקלים בית-ספרי, קבוצות מיעוט, מערך של בקרה ופיקוח וביסוס שיתופי פעולה רחבים. רבות מן התוכניות היעילות ביותר כוללות עקרונות או מאפיינים משותפים, למשל: שילוב של כמה התערבויות בבית הספר, שיתוף פעולה עם שירותים אחרים, צמצום

הדרה של תלמידים וחיזוק מערכות היחסים שלהם עם תלמידים אחרים, עם הוריהם ועם צוות בית הספר. תוכניות שמצליחות במידה הרבה ביותר מציעות כמה רכיבים ב-זמנית ומשולבות בין פעולות הנעשות במסגרת בית הספר לפעולות הנעשות מחוץ לבית הספר.

תוכניות התערבות: במחקר זה מופו תוכניות לטיפול בנשירה ולמניעתה באוכלוסייה הבדואית. במיפוי זהו 51 תוכניות; מהן יש הפועלות מטעם אגף א' לחינוך ילדים ונוער בסיכון במשרד החינוך, יש הפועלות מטעם 360° – התוכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון, יש תוכניות שמפעילים גופים שונים במגזר השלישי או מערך החינוך הבלתי פורמלי, ויש שצמחו במסגרת יוזמות מקומיות. במיפוי בלט העדר מידע מאורגן הנוגע להפעלת התוכניות, ונמצא שיש פחות תוכניות שמתמקדות במניעת מצבי סיכון טרם הפיכתם לקושי ניכר העלול להוביל לנשירה ופחות תוכניות הנותנות מענה למי שכבר נשרו ונפלטו ממסגרות פורמליות.

סיכום וכיווני פעולה

תלמידים נמנעים מללכת לבית הספר מסיבות שונות: חרדה המתעוררת בהם ממורה מסוים, מחברים לכיתה או ממצבים חברתיים; תשומת לב הניתנת בבית ומתגמלת יותר או עניין רב יותר בפעילויות מחוץ למסגרות חינוך פורמליות; הצורך לסייע בפרנסת המשפחה או לטפל בבן משפחה; תפקוד נמוך בבית הספר המוביל לבעיות משמעת ולהשעיות; סביבה שאינה מעודדת למידה או אינה מספקת את התנאים הראויים ללמידה איכותית.

בקרב תלמידים בחינוך הבדואי תופעת הנשירה חמורה במיוחד, וייצוג היתר שלהם בקרב הנושרים מחייב בחינה נפרדת שלהם. בעשורים האחרונים חלה עלייה בשיעור הלומדים מקרב האוכלוסייה הבדואית, ומשאבים רבים הופנו בשנים האחרונות כדי לסייע בקידום מערכת החינוך ומערכות תומכות אחרות. עם זאת, אחוז הלומדים בחינוך הבדואי עדיין נמוך לעומת מאחוז הלומדים בקבוצות אוכלוסייה אחרות בישראל. כלל היישובים הבדואים בנגב הם מן החלשים ביותר בישראל ומצויים באשכול הנמוך ביותר במדד החברתי-כלכלי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מצב המשפיע גם על תפקודה של מערכת החינוך, ורמת החינוך הנמוכה מגבילה את האפשרויות העומדות בפני צעירים להשתלב באקדמיה ובשוק העבודה.

כדי להוביל תלמידים לסיום 12 שנות לימוד יש צורך בתמיכה מערכתית של אנשי הצוות בבית הספר, כמו גם ביצירת הזדמנויות לפיתוח מערכות יחסים עם מבוגרים שיגלו אכפתיות, הקשבה וכבוד כלפי התלמידים. כמו כן יש צורך במעורבות של התלמידים בתהליכים חברתיים ולימודיים, ובעידוד וחיזוק יכולות הנקשרות בהצלחה בלמידה: תפיסה עצמית חיובית, עמדות חיוביות כלפי בית הספר, הישגים ומיומנויות למידה.

ממדיה של תופעת הנשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב מלמדים על הצורך להמשיך במאמצים שנעשים כיום למניעתה, בצד חשיבה יצירתית ואחרת על אופני התמודדות עימה. כיווני פעולה אפשריים נגזרים משילוב בין ממצאי מחקר זה ובין העולה מן הספרות המקצועית העוסקת בעבודה עם אוכלוסייה ילידית ואוכלוסיות מיעוט, השמה דגש ביצירת התאמה תרבותית ושותפות, ומן הספרות המקצועית העוסקת בעבודה עם תלמידים בנשירה.

קווים מנחים לפעולה

הקווים המנחים לפעולה כוללים שלושה תחומים מרכזיים המהווים בסיס לבניית מערכי פעולה וקידום תהליכי שינוי לטיפול בנשירה ולמניעתה: תכלול ותיאום, התאמה מיטבית של המענים לצרכים ופיתוח רצף מענים.

- **תכלול ותיאום:** חיבורים, שיתופי פעולה ושותפויות. המורכבות שמאפיינת את תופעת הנשירה בכלל, ובאוקלוסייה הבדואית בפרט, מחייבת ארגון מיטבי של כל הממדים המרכיבים את הטיפול בה ואת ההתמודדות עימה. תכלול מיטבי יסייע לאפיין ולארגן את הגורמים השונים המובילים לנשירה ואת הצרכים שזקוקים למענה. התכלול יסייע גם לזהות אילו משאבים קיימים ואילו עדיין חסרים ויש לפעול כדי לגייסם. על התכלול להיות חלק בלתי נפרד מתהליכי התכנון והיישום בכל רמה ארגונית: במטה, ביישוב או ברשות ובבית הספר. ישנה חשיבות רבה לא רק לתכלול ולשיתוף פעולה בכל רמה אלא גם לקשר שבין הרמות. את מערך התכלול יכול להוביל בעל תפקיד ייעודי, באמצעות שותפויות או פלטפורמות עבודה משותפות ובהתאמה לכוחות הפועלים בקהילה.
- **התאמה מיטבית של המענים לצרכים:** נוכח מאפייניה הייחודיים של תופעת הנשירה באוקלוסייה הבדואית לעומת כלל האוקלוסייה בישראל, יש צורך לבצע התאמות מדויקות בין המענים הקיימים במערכת החינוך לטיפול בתופעת הנשירה ובין מאפייניה הייחודיים של האוקלוסייה הבדואית וכן לחזק את ההתאמה התרבותית של המענים ותוכני הלימוד כדי לחזק את המשמעות ותחושת השייכות של התלמידים לבתי הספר. כמו כן ההבדלים בתוך האוקלוסייה עצמה מחייבים התאמות מדויקות של מענים לצרכים על פי מאפיינים שונים של התלמידים. ההתאמה צריכה להתקיים בכל הרמות: המטה, הרשות, היישוב, בית הספר, המשפחה והתלמיד עצמו.
- **פיתוח רצף מענים:** מתן רצף מענים במשך השנים ולרוחב תחומי החיים, החל מהגיל הרך. סקירת הספרות תומכת במתן מענים מוקדם ככל האפשר כדי ליצור שינוי ולפעול למניעה, אשר תאפשר לצמצם מראש גורמי סיכון שונים לנשירה. ממצאי המחקר מראים כי גיל הנשירה הממוצע בקרב תלמידים בחינוך הבדואי הוא 15, כך שתוכניות המכוונות לגילי חטיבה ותיכון הן מאוחרות מידי עבור שיעור ניכר מן התלמידים. סקירת הספרות והראיונות תומכים בחשיבות של מתן מענים רב-ערוציים ותוכניות ופעולות למניעה המתייחסות לכל תחומי החיים העוטפים את התלמיד והמתייחסים לכך הרגשי, הלימודי והחברתי. מענים אלו נמצאו יעילים יותר מאשר תוכניות הנותנות מענה בערוץ אחד. שמירה על רצף לימודים כוללת גם התייחסות מיוחדת למעברים בין מסגרות חינוך, שהם נקודת שבר אפשרית לתלמידים בסכנת נשירה, ועל כן נדרש חיזוק רגשי ולימודי לקראת מעברים בין שלבי חינוך, לרבות הכנה לקראת יציאה מן היישוב כאשר זו מתחייבת. התמיכה בתלמידים, ובמקרי הצורך גם במשפחותיהם, צריכה להימשך גם לאחר המעבר, עם הקליטה במסגרת החינוך החדשה.

תחומים רוחביים

כמה נושאים עוברים כחוט השני בכל הממצאים, ויש לתת גם עליהם את הדעת כאשר מתכוונים לעצב תוכניות ומענים לטיפול בנשירה ולמניעתה באוקלוסייה הבדואית. נושא אחד מתייחס **לשינוי עמדות ותפיסות בתוך החברה הבדואית כלפי מעמדו ומקומו של החינוך**, עבור התלמידים, הוריהם, צוות בית הספר ובעלי תפקידים מרכזיים ביישוב. שינויים אלו מחייבים שינויים מקצועיים,

שינויים חברתיים ושינויים קהילתיים, והם שזורים גם בהתייחסות כוללת לחיזוק יכולת ההכלה ומניעת הדרה של תלמידים, פיתוח תמונת עתיד, הנגשת אפשרויות השכלה ותעסוקה וחיזוק השוויון בין המינים. נושא נוסף הוא **החשיבות של שיתוף כוחות מן הקהילה כאשר מתכננים לחולל שינוי** ושילובם בקרב קובעי המדיניות ומבצעה. דיאלוג משותף יסייע לגייס שיתופי פעולה וחיבורים מיטביים לכוחות פנימיים, ואלה יוכלו ליצור שינוי מתוך האוכלוסייה הבדואית בנגב. נושא מרכזי נוסף הוא **מקומו של בית הספר בקהילה וביסוס מעמדו כסוכן שינוי עבור תהליכים עמוקים**. בתי הספר נמצאים בצומת מרכזי בין קובעי המדיניות ובין הגורמים המבצעים את המדיניות בשטח, והם יכולים לתווך לקובעי המדיניות את צורכי האוכלוסייה מצד אחד, ומנגד להטמיע את המדיניות שנקבעת ולשמש צינור דו-כיווני להעברת מידע, הסדרה של פעולות ומשאבים וטיוב העשייה. חלק מתהליך זה כרוך גם בחיזוק מעמדו של בית הספר הן כמרכז קהילתי התומך בתלמידים ובהוריהם הן כמקור לחיזוק הזהות הבדואית הייחודית דרך תכנים לימודיים מותאמים תרבותית וחיזוק מיומנויות המורים כמובילי שינוי. בתי הספר ממלאים תפקיד חשוב בקידום חוסן באמצעות פיתוח פעילויות, פרקטיקות בכיתה ודרכי הנחיה שמעודדות אקלים חיובי, מוטיבציה וביטחון בקרב תלמידים בכלל ובקרב תלמידים בסיכון לנשירה בפרט. תהליכים אלו מחייבים מתן הכשרה, תמיכה וליווי למורים ואנשי הצוות החינוכי כדי לחזק מיומנויות וכישורים רלוונטיים להכלה, לשיפור אקלים בית-ספרי ולעבודה עם ילדים בסיכון. כמו כן שינוי בקבוצת מיעוט בחברה כולל גם **שינוי בתפיסות הרווחות בחברת הרוב**, שיכולה לעודד קבוצת מיעוט, לתמוך בה ולאפשר את השינוי תוך שמירה על ייחודיות הקבוצה ועל תרבותה מתוך כבוד למסורת. לקבוצת הרוב ישנה חשיבות גדולה בעיצוב וביצירה של תמונת עתיד המשלבת את קבוצת המיעוט ומאפשרת לה ניעות חברתית בתוך כלל האוכלוסייה, וזהו חלק ממחויבות המדינה לחברה הוגנת ושוויונית.

כיוונים ליישום

להלן מוצעים כמה כיוונים לקידום יישום של מכלול המסקנות שעלו מן המחקר.

- **ברמת המטה: קידום עבודה רב-משרדית** בין כלל המשרדים שנוגעים לנושא של מניעת נשירה באוכלוסייה הבדואית. בצד העבודה הממוקדת במניעת נשירה יש גם כמה מנופי צמיחה שיסייעו לצמצם תופעה זו, ובהם חיזוק אפשרויות התעסוקה ושילוב בחברת הרוב וקידום השכלה גבוהה. עבודה בין-משרדית ותיאום של מטרות ומשאבים בין המנגנונים השונים יסייעו להוציא לפועל תוכניות ארוכות טווח ולקדם מהלכים רחבים.
- **ברמת הרשות או היישוב: מיסוד פלטפורמות יישוביות לשיתופי פעולה ושותפויות** וזיהוי כוחות קיימים בכל רשות שיפעלו בפלטפורמות אלו. יש מקום לקדם תהליכי למידה מניסיון של פלטפורמות קיימות (לדוגמה, 360° – התוכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון) וליצור התאמות רלוונטיות לקידום שיתופי פעולה בתחום מניעת הנשירה (כמו תפקיד מתאם לשירותי חינוך ילדים ונוער בסיכון ברשות המקומית שמוביל אגף א' לחינוך ילדים ונוער בסיכון במשרד החינוך). נוכח שיעור הנשירים הגבוה במיוחד באוכלוסייה הבדואית, יש לדאוג **למילוי התקנים של קציני הביקור הסדיר בכל רשות וכן להוספת תקנים** (ראו גם מבקר המדינה, 2022). **כמו כן יש לדאוג לשיפור המבנים** של בתי הספר כדי להפוך אותם למזמינים יותר ללמידה ול**טיוב מערך ההסעות** כך שיהיו בטוחות ומותאמות לצורכי התלמידים.

- **ברמת בית הספר והקהילה: הצבת בעל תפקיד שירכז את נושא המניעה והטיפול בנשירה בכל בית ספר.** אפשר ללמוד מבעלי תפקיד בתוכניות קיימות (לדוגמה 'רכז התמדה') או מיוזמות מקומיות שנמצאו מסייעות. יש **לחזק את מערך ההכשרות של הצוותים החינוכיים** תוך התמקדות בחיזוק יכולות ההכלה של בתי הספר, בשיפור האקלים בית-ספרי, במתן כלים לעבודה עם תלמידים במצבי נשירה ובפעולות מניעתיות. לצד מערך ההכשרה יש לקדם ליווי ארוך טווח שיסייע בהטמעה של הידע הנרכש ובמתן מענה לקשיים.
- **ברמת התלמיד ומשפחתו: הטמעת תוכניות לשיתוף הורים** והגדלת מעורבותם בבתי הספר וחיזוק הורות תומכת. ישנן כיום תוכניות מגוונות העוסקות בנושא, יש לזהות תוכניות מיטביות המותאמות לצורכי האוכלוסייה ולסייע בהטמעתן. כמו כן יש **לחזק את ידיעת השפה העברית** לתלמידים כבר מן הגיל הרך כמפתח להשתלבות בחברת הרוב, וכניסה להשכלה גבוהה ולעולמות תעסוקה מגוונים.

דברי תודה

צוות המחקר מודה לאנשי האגף לפיתוח כלכלי חברתי בחברה הבדואית בנגב על השותפות במהלך מחקר תוכנית החומש לפיתוח כלכלי חברתי בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב 2017-2021, כולל במהלך המחקר המוגש בזה. השותפות כללה דיונים והתייעצות בנוגע לכיווני המחקר, סיוע בהשגת מידע, פעולה מול גורמי ממשל שונים וכמובן מתן משוב והתייחסות למחקר עצמו.

תוכן עניינים

1	1. מבוא
1	1.1 תופעת הנשירה
6	1.2 נשירה בקרב תלמידים בדואים בנגב
9	2. מטרות
10	3. שיטת המחקר
10	3.1 מקורות המידע
14	3.2 אתיקה
15	4. ממצאים
15	4.1 ייחודיותה של תופעת הנשירה באוכלוסייה הבדואית בנגב
34	4.2 מאפייני תופעת הנשירה – סוגיות מרכזיות
50	4.3 טיפול בנשירה ומניעתה – רפורמות, תוכניות ומענים
57	5. מגבלות המחקר
58	6. סיכום
63	7. כיווני פעולה
64	7.1 קווים מנחים לפעולה
71	7.2 תחומים רוחביים
72	7.3 כיוונים ליישום
74	עוד פרסומים של המכון בנושא
75	מקורות
88	נספחים
88	נספח א': גורמים לנשירה – סיכום
90	נספח ב': זיהוי מדדים לאפיון נשירה סמויה
98	נספח ג': רגרסיות
101	נספח ד': הרחבת הנתונים המופיעים בפרק 4.1
113	נספח ה': אקלים בית-ספרי ונשירה סמויה
117	נספח ו': בניית תוכניות התערבות למניעת נשירה
120	נספח ז': נתוני משרד החינוך על נשירת תלמידים
121	נספח ח': רשימת התוכניות שנסקרו במחקר

רשימת לוחות

13	לוח 1: פירוט המרואיינים, לפי ארגון ולפי תפקיד
	לוח 2: שנתון 2019: מאפייני התלמידים בחינוך הבודאי, הבדלים בין עוזבים ובין מתמידים, לפי מאפיינים אישיים ומשפחתיים
21	
	לוח 3: שנתון 2019: מאפייני התלמידים בחינוך הבודאי, הבדלים בין עוזבים ובין מתמידים, לפי מאפיינים אישיים ומשפחתיים
22	
	לוח 4: שנתון 2019: מאפייני התלמידים בחינוך הבודאי, הבדלים בין עוזבים ובין מתמידים, לפי מאפיינים אישיים, משפחתיים ובית-ספריים
23	
	לוח 5: שנתון 2019: שיעור העוזבים מקרב התלמידים בחינוך הבודאי, הבדלים בין תלמידים מ-18 היישובים לתלמידים ממגורים בלתי מוסדרים, בקרב בנים ובנות
31	
	לוח 6: שנתון 2019: מאפייניהם של מי שעזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד בחינוך הבודאי, הבדלים לפי מין ואופי המגורים
32	
	לוח 7: הבדלים בשיעור הנושרים הסמויים בשנת 2019 (שאלון אקלים בית-ספרי), בין תלמידים בחינוך הבודאי לכלל האוכלוסייה, לפי גורמים המאפיינים נשירה סמויה
50	
	לוח 8: 51 התוכניות שמוכפן במחקר ומספרן המשוער, לפי סוג התוכנית, שלב החינוך, קהל היעד וסוג המענה
54	

רשימת לוחות בנספחים

88	לוח א-1: סיכום הגורמים השכיחים לנשירה, על פי הספרות המקצועית
90	לוח ב-1: רכיבי נשירה סמויה – היגדים המופיעים במבחן פיזה ובשאלון אקלים בית-ספרי במבחן המיצ"ב
	לוח ב-2: ניתוח גורמים של נשירה סמויה, משתנים רלוונטיים לכל הכיתות, חלוקה לגורמים לפי מקדמי הגורם (טעינות ההיגדים) (שאלון אקלים בית-ספרי, 2018)
91	
	לוח ב-3: גרסיות לינאריות של השפעת מדדי נשירה סמויה על טיפול של קב"סים (שאלון אקלים בית-ספרי, 2018)
94	
95	לוח ב-4: מטריצת קורלציות של משתני הרגרסיות
96	לוח ב-5: גורמים המאפיינים נשירה סמויה ומדדים מסכמים לכל אחד מהם
	לוח ב-6: שיעור המשיבים לשאלוני האקלים הבית-ספרי והסביבה הפדגוגית, בחלוקה לפי שכבת גיל ושפת בית הספר (תשע"ט)
97	
	לוח ג-1: משתנים המנבאים עזיבת תלמידים את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד: רגרסיה רב-משתנית (cox), בכלל האוכלוסייה ובאוכלוסייה הבודאית
98	
	לוח ד-1: שנתון 2019: תלמידים שעזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד בחינוך הבודאי בנגב – הבדלים בין בנים ובין בנות, לפי מאפיינים משפחתיים
101	

- 101 לוח ד-2: שנתון 2019: תלמידים שעזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד בחינוך הבדואי בנגב – הבדלים בין בנים ובין בנות, לפי מאפיינים אישיים ומשפחתיים
- 102 לוח ד-3: שנתון 2019: תלמידים שעזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד בחינוך הבדואי בנגב – הבדלים בין המתגוררים ב-18 היישובים ובין המתגוררים במגורים בלתי מוסדרים, לפי מאפיינים אישיים (באחוזים)
- 102 לוח ד-4: שנתון 2019: תלמידים שעזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד בחינוך הבדואי בנגב – הבדלים בין המתגוררים ב-18 היישובים ובין המתגוררים במגורים בלתי מוסדרים, לפי מאפיינים אישיים ומשפחתיים
- 103 לוח ד-5: שנתון 2019: הבדלים בין עוזבים למתמידים במסגרת בפקוח משרד החינוך, בחינוך הבדואי בנגב, לפי מאפיינים אישיים, משפחתיים ובית-ספריים
- 103 לוח ד-6: שנתון 2019: הבדלים בין עוזבים למתמידים במסגרת בפקוח משרד החינוך, בחינוך הבדואי בנגב, לפי מאפיינים אישיים, משפחתיים ובית-ספריים
- 104 לוח ד-7: שנתון 2019: הבדלים בין עוזבים למתמידים במסגרת בפקוח משרד הרווחה, לפי מאפיינים אישיים, משפחתיים ובית-ספריים
- 105 לוח ד-8: שנתון 2019: הבדלים בין עוזבים למתמידים במסגרת בפקוח משרד הרווחה, בחינוך הבדואי בנגב, לפי מאפיינים אישיים, משפחתיים ובית-ספריים
- 106 לוח ד-9: מתאמים בין אחוז תלמידים המתגוררים ביישוב בלתי מוסדר ובין אחוז העוזבים את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד, בבתי הספר בחינוך הבדואי בשנים 2014-2018 (לפי כיתות ולפי אופי המגורים)
- 107 לוח ד-10: שנתון 2019: מאפייני העוזבים ומאפייני המתמידים במערכת החינוך, מקרב כלל התלמידים בישראל
- 108 לוח ד-11: שנתון 2019: מאפייני העוזבים ומאפייני המתמידים במערכת החינוך, מקרב כלל התלמידים בישראל (ממוצעים)
- 110 לוח ד-12(א): שנתון 2019: הבדלים בין עוזבים ובין מתמידים בציוני מיצ"ב אישיים בחינוך הבדואי בכיתה ה' ובכיתה ח', לפי מין
- 110 לוח ד-12(ב): שנתון 2019: הבדלים בין עוזבים ובין מתמידים בציוני מיצ"ב אישיים, בכלל תלמידי השנתון, בכיתה ה' ובכיתה ח', לפי מין
- 111 לוח ד-13: שנתון 2019: הבדלים בין עוזבים ובין מתמידים בהשכלת הורים ממוצעת בחינוך הבדואי (בנים ובנות), לפי אופי המגורים
- 111 לוח ד-14: שנתון 2019: הבדלים בין עוזבים ובין מתמידים בהשכלת הורים ממוצעת בחינוך הבדואי (בנים), לפי אופי המגורים
- 112 לוח ד-15: שנתון 2019: הבדלים בין עוזבות ובין מתמידות בהשכלת הורים ממוצעת בחינוך הבדואי (בנות), לפי אופי המגורים
- 112 לוח ד-16: שנתון 2019: שיעור העוזבות מקרב נבחנות מיצ"ב בכיתה ה' ובכיתה ח', לפי כיתה, ציוני מיצ"ב ואופי המגורים

113	לוח ה-1: הבדלים במאפיינים של נשירה סמויה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב, הבדלים בין בנים לבנות בכיתות ה'-ו' (שאלון אקלים בית-ספרי 2019), לפי גורמים
114	לוח ה-2: הבדלים במאפיינים של נשירה סמויה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב, הבדלים בין בנים לבנות בכיתות ז'-ט' (שאלון אקלים בית-ספרי 2019), לפי גורמים
115	לוח ה-3: הבדלים במאפיינים של נשירה סמויה של תלמידים בחינוך הבדואי בנגב, הבדלים בין בנים לבנות בכיתות י'-י"א (שאלון אקלים בית-ספרי 2019), לפי גורמים
116	לוח ה-4: הבדלים במאפיינים של נשירה סמויה של תלמידים בחינוך הבדואי בנגב, הבדלים בין בנים לבנות בכיתות ה'-י"א (שאלון אקלים בית-ספרי 2019), לפי גורמים
117	לוח ו-1: מודל תיאורטי לבניית תוכנית התערבות למניעת נשירה
120	לוח ז-1: מודל נשירה כללי 2019
120	לוח ז-2: שיעור הנושרים מבין הלומדים, לפי רשות ושנת לימודים

רשימת תרשימים

17	תרשים 1: מעמד סופי של תלמידים בשנתון 2019: כלל התלמידים בישראל, אוכלוסייה יהודית כללית ותלמידים בחינוך הבדואי
18	תרשים 2: שנתון 2019: התפלגות גילי התלמידים שעזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד, כלל התלמידים בישראל ותלמידים בחינוך הבדואי
24	תרשים 3: שיעור העוזבים את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד בחינוך הבדואי במשך השנים: כלל התלמידים, בנים ובנות
25	תרשים 4: שינוי לאורך זמן: שיעור העוזבים את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד, בקרב קבוצות שונות באוכלוסייה
27	תרשים 5: שנתון 2019: מעמד סופי של בנים ובנות בחינוך הבדואי
29	תרשים 6: שנתון 2019: שיעור העוזבים בחינוך הבדואי (א6), בקרב כלל האוכלוסייה (ב6), בקרב האוכלוסייה הערבית (ג6) ובקרב האוכלוסייה היהודית (ד6), לפי שלב חינוך ולפי מין, בשנים 2013-2019
30	תרשים 7: שנתון 2019: התפלגות גיל עזיבת מערכת החינוך בקרב תלמידים בחינוך הבדואי, בנים ובנות
31	תרשים 8: שנתון 2019: שיעור העוזבים מקרב התלמידים בחינוך הבדואי, הבדלים בין תלמידים מ-18 היישובים לתלמידים ממגורים בלתי מוסדרים, בקרב בנים ובנות
48	תרשימים 9-12: מאפיינים של נשירה סמויה של תלמידים בדואים בנגב (שאלון אקלים בית-ספרי 2019) לפי גורמים: הבדלים בין בנים לבנות, לפי שלבי גיל
49	תרשים 13: שנתון 2019: שיעור התלמידים שדיווחו על מאפיינים של נשירה סמויה בשנת 2019 (שאלון אקלים בית-ספרי), לפי קבוצות אוכלוסייה